

MONGOLIAN LANDSCAPE TERMS
(water landscape terms)

О.Ф.Золтоева

Here we try to demonstrate Mongolian water landscape terms. The examples of them are the most frequency used water landscape terms. The main source of them are EDAL and 蒙古语族语言词典, 孙竹, 1990. The sets of below listed proto-words shows the difference of their spreading in the Mongolian languages.

1. PM *belčir 'cross-road; joint of two rivers; перекресток; соединение двух рек': Wmo. belčir (L 97), Mmo. belčir (SH), Hal. belčir, Bur. belšer, Kal. belčr, Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh. KW 42. Proto-Mongolian *belčir may be borrowed from Turk. (see TMN 1, 238, Щербак 1997, 104). So, Proto-Mongolian *belčir > Proto-Turkic *beldir 'cross-roads, separation of two roads or rivers; перекресток, развилка двух дорог или рек'. About Proto-Turkic form should see Baskakov 1966, 107,104; 1972, 207,241, G.Clauson 1972, 334.

2. PM *borgija '1 river rift 2 hill, mound; frail soil with poor vegetation; 1 речной порог, пережат 2 холм, насыпь; рыхлая земля с бедной растительностью': Wmo. borgija 1, 2 (L 121), Mmo., Hal. borgio 1, 2, Bur. bōri 2, borjo-gor 'неровный, каменистый', Kal., Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh. Mong. > Evk. borī, Orok bōri. Cf. also bartaγa (L 89) 'uneven terrain, broken country; hillock, knoll' (< *bortaγa ?); Ord. boržoγ 'crouete de salpêtre ou de sel mêles de terre qui se forme a la surface des terrains salpêtreux et sur les bords des lacs de sel', Kalm. boržəγ 'быстрина'.

See PA *bioro (~ -r-) 'bank, rift; берег, ущелье, стремнина': PM *borgija; PTM *bir[u]-kan '1 precipice 2 mountain; 1 обрыв, утес 2 гора'; PKor *pirə 'bank, precipice; берег, обрыв'.

3. PM *čong- / *čöŋk- '1 hole, uneven ground 2 deep (of water) 3 pool 4 hollow, cave 5 bag, pouch 6 small bag; 1 ямы в земле, неровная земля 2 глубокий (о воде) 3 лужа, водоем 4 полый, вогнутый 5 мешочек': Wmo. čongγur 1 (L 198), čöŋkijal (L 198) / čongijal 2, čüŋgürüg 4, čüŋke 5 (L 209), Mmo., Hal. congor 1, conxiol 2, cünxēl 3, cünx 5, Bur. sünxereg 'pool, basin, pond', Kal. соŋγāl 2, соŋхэг 'pit' (KPC), Ord. čöŋγör 1, Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh.

Mong. *čong- / *čöŋk- > Chag. cünjül 'Wassertümpel', Kaz. čöŋgöl 'tiefe Stelle im Wasser'; *čunγur 'tief, Vertiefung' (VEWT 120); > Evk. čunγurē, Man. čunγuru 'navel, cavity' etc., see Doerfer MT 38; > Evk., Evn. čunγun 'hollow, cave'. In M. Räsänen 1969,120 we find karakirg. čunγur, karach. čunγur, kumyk. čonγur, tobol. cunγurcak, tur. čukur, крым. čukur, turkm. čukyr/čunγur, kazan. čökör with the meaning 'углубление; глубокий'.

О.Ф.Золтоева

Буриадын их сургууль
zoph2004@yahoo.com

С.Чулуун, Э.Равдан, Х.Фүтаки, А.Камимүра

Монголын газрын зураг, газрын нэр судлал

"Адмон принт" ХХК хэвлэлийн газар. Улаанбаатар, 2015, ISBN 978-99973-0-702-6

4. PM *mören 'river; река': Wmo. mören (L 548), Mmo. muren (HY 2, SH), murän (MA), Hal. mörön, Bur. müre(n), Kal. mörn, Ord. mörön, Dun. moren, moran, Bao. moro᠓, Dag. *mure* (Тод. Даг. 155, MD 192), mur (Тод. Даг. 155), Yuy. merēn, merēm, Mgr. murōn (SM 250), Mogh. KW 267, MGCD 298, 492.

Mong. *mören > MTurk. mürän 'river' (TMN 1, 506, Щербак 1997, 206).

In EDAL we find Proto-Altaic *miüri 'water; вода' with Proto-Mongolian *mören, Proto-Tungusic *mū, Proto-Korean *m†r, Proto-Japanese *mi(-n-tu). EAS 79, 147, KW 267, Poppe 35, Lee 1958, 115, Martin 246, ОСНЯ 2, 61, Murayama 1962, 109, Menges 1984, 277-278, АПиПЯЯ 28-29, 69, 86, 278, Rozycki 160.

5. PM *naḡur 'lake; озеро': Wmo. naḡur (L 558), Mmo. na'ur (HY 2, SH), nāwor 'sea' (IM), nāwur (Lig.VMI), Hal. nūr, Bur. nūr, Kal. nūr, Ord. nūr, Dun., Bao., Dag. naur (Тод. Даг. 156), naure (MD 195), Yuy., Mgr. nūr (SM 290), (MGCD nōr), Mogh. KW 282, MGCD 516, TMN 1, 515. Mong. > Evk. *nor* etc., see Doerfer MT 103.

6. PM *naliḡur 'declivity; pool; overflowed plain; пологий, покатый, отлогий; лужа; наводненная плоскость': Wmo. naluḡu (L 562), nalaḡar, Mmo., Hal. nalū, Bur. nalūr, nalūr, nalagar, Kal. nalū (СЯОС), Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh. The verb nalu- 'to bend; lean' may present a secondary semantic development < 'to form a declivity'.

7. PM *üjer 'flood, freshet; поток, наводнение': Wmo. üjer (L 1002), Mmo. ujer (HY 4), Hal. üjer, Bur. üjer, Kal. üjr, Ord. üjer, Dun., Bao., Dag. ujir, Yuy. ür, Mgr., Mogh. KW 456, MGCD 691, TMN 2, 156. Mong. > Tuva üjer (see Лексика 90). Алт. ойор-выдолбит, пробьет, ср. кирг. үйөр - бурный весенний горный поток; п.-мо. үуер, ойр. үүүр - поток; наводнение; мо. үер - половодье, разлив реки; наводнение; поток.

8. PM *kargi- 'overfall, waterfall; быстрина, пережат реки': Wmo. qargi 'rapids', qargil 'shoal in a river' (L 936), Mmo. qarki 'Strom, Lauf des Flusses' (SH), Hal. xargil, Bur. xarja, Kal. xärgə, Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh. KW 177.

Mong. *kargi- > Evk. kargi, Man. ḡargi etc. (TMC 1, 381, Doerfer MT 103, Rozycki 102); > Yak. xargi 'show place', Dolg. kargi 'show' (Stachowski 139).

9. PM *gowl 'river; river valley, centre; река; долина реки, центр': Wmo. ḡoul, Mmo. qol (SH), ḡol (MA), Hal. gol, Bur. gol, Kal. Gol, Ord. *Gol*, Dun. *Gon*, moran~aran (Sun Zhu), Bao. moro᠓ (Sun Zhu), Dag. gol (Тод. Даг. 132), gole (MD 152), Yuy. *Gol*, Mgr. *Gor* (SM 125), (MGCD *Gol*), Mogh. ḡol. KW 149-150, MGCD 298, 300. The meaning 'centre' in Mong. is obviously secondary (< 'river bed', 'river centre', despite Doerfer TMN 1, 438 who thinks of an opposite semantic development).

10. PM. *dalaj 'sea, ocean; море, океан': Wmo. dalai (L 224), Mmo. dalai (HY 3, SH), dalai (MA), Hal. dalaj, Bur. dalaj, Kal. dalā, dalā, Ord. dalā, Dun., Bao., Dag. dalai (Тод. Даг. 134: dalē MD 132), Yuy. dalī, Mgr. dalī, dalə (SM 41), Mogh. KW 73, MGCD 193, 633. Mong. > Evk. dalai (Doerfer MT 125); Chag. dalaj etc., see TMN 1, 325, VEWT 130). As Bazin L. wrote Chinese *taluj* (ta 'great', luj 'wave', 'stream', 'flow') penetrated into Proto-Turkic. *Taluj* originally specifically 'the sea', later used for any large body of water.

11. PM *namug 'marsh, swamp; болото': Wmo. namuḡ, namaḡ (L 563), Mmo. namurqan 'pool' (SH), Hal. namag, Bur. namag, namarga, Kal. naməḡ (KPC), Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh. Mong. > Evk. namargan (TMC 1, 581).

12. PM *labku, *lobku 'marshy ground; влажная, болотистая почва': Wmo. labqu,

labqan (L 514), lobqu (L 517), Mmo, Hal. lavx, lovx, Bur., Kal. lowxə (KPC), Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh.

13. PM *čeyel '1 deep (water) 2 spring, place with springs 3 small pool; 1 глубокая (вода) 2 источник, место с родниками 3 пруд, лужа': Wmo. čegel 2 (L 169), Mmo. če'el (SH) 1, Hal. cēl 2, Bur. sēl 1, Kal. cēl 3, Ord., Dun., Bao., Dag. čēle (Тод. Даг. 181), Yuy., Mgr., Mogh. KW 428.

14. PM *žilga 'river bed, ravine; русло реки, ущелье': Wmo. žilγa (L 1055), Mmo. žilyas (MA 372), Hal. žalga, Bur. žalga, Kal. žalγə (KPC), Ord., Dun., Bao., Dag. žalag (Тод. Даг. 142), Yuy. žalGa, Mgr., Mogh. MGCD 428. Mong. > Kirgh. žilγa etc. (see VEWT 200, ЭСТЯ 4, 36-38). *jilγa/*žilγa is used in the west of the Turkic language area and perhaps this word is the early Mongolian word.

15. PM *čöyerüm 'pond; пруд, водоем': Wmo. čögerüm, čögerem, čögürüm (L 201), Mmo., Hal. cöröm, Bur. sōrem, Kal. cōr᠓ (KPC), Ord., Dun., Bao., Dag., Yuy., Mgr., Mogh.

The samples show that Proto-Mongolian lexemes which belong to "water bodies" semantic field do not absolutely find their own reflections in the languages of the Mongolian area anywhere. Thus, for example, *čong- / *čöŋk-, *mören, *naγur, *üjer, *gowl, *dalaj have their reflections in all the Northern Mongolian languages. The lexemes 'belčir, *naliγur, *kargi-, *namug, *labku, *lobku, *čeyel, *žilga, *čöyerüm are reflected in Northern Mongolian but excepting Ordos dialect. We see that most of proto-words do not exist in Southern Mongolian. Only one term *mören is preserved in all Mongolian languages. The words *naγur, *gowl, *dalaj, *žilga partly exist in Southern Mongolian.

In *Sun Zhu* we only partly find the landscape terms in Dongxiang and Bao'an. Proto Mongolian terms do not have their reflections in Dongxiang and Bao'an. Landscape terms are represented by some borrowing Chinese words. Thus, *belčir: Dun., Bao.; *borgija: Dun., Bao.; *čong- / *čöŋk-: Dun., Bao.; *naγur: Dun. xu, Bao. doŋtei (see Ch. 池, 湖); *naliγur: Dun., Bao.; *üjer: Dun. řanřui, Bao. řolog (see Ch. 洪水); *kargi-: Dun., Bao.; *dalaj: Dun. xai, Bao. so (see Ch. 大海, 洋); *namug: Dun., Bao. řolog; *labku, *lobku: Dun., Bao.; *čeyel: Dun., Bao.; *žilga: Dun., Bao.; *čöyerüm: Dun., Bao.

The sets of water landscape terms demonstrate the difference in using of them in Mongolian languages area. We suggest that natural environment with particular factors as the place of origin, the density of the river system, terrain relief and so on and the cultural influence of dominant ethnic group explain the lack of some terms of 'water bodies' in the Southern Mongolian languages.

Abbreviations

- PA - Proto-Altaiic
- PM - Proto-Mongolic
- PT - Proto-Turkic
- Wmo. - Written (Literary) Mongol
- Mmo. - Middle Mongol
- Hal. - Khalkha
- Bur. - Buriat
- Kal. - Kalmuck
- Ord. - Ordos

Dun. - Dongxiang
 Bao. - Bao'an,
 Dag. - Dagur
 Yuy. - Yellow Yugur
 Mgr. - Monguor
 Mogh. - Moghol

Literature

EDAL - Starostin S.A., Dybo A.V., Mudrak O.A. The etymological dictionary of Altaic languages.
 Leiden: Brill, 2003
 蒙古语族语言词典, 孙竹 主编, 青海人民出版社, 1990

ТОВЧЛОЛ

Энэ өгүүлэлд Монгол орны түгээмэл ашиглагддаг усны тухайт газар нутгийн нэрийн талаар авч үзэхдээ EDAL буюу 蒙古语族语言词典, 孙竹, 1990. эх сурвалжийг гол болгосон. Ийнхүү тэдгээр нэр томъёоны монгол хэлэн дэх тархалтын ялгааг дараах уугуул үгийн багцад хуваан ангиллаа.

1. Бэлчир РМ *belčir
2. Боргио РМ *borgija
3. Нүх РМ *čoŋg- / *čöŋk-
4. Мөрөн РМ *mören
5. Нуур РМ *naγur
6. Налуу РМ *naliγur
7. Үер РМ *üjer
8. Харгиа РМ *kargi-
9. Гол РМ *gowl
10. Далай РМ. *dalaj
11. Намаг РМ *namug
12. Шавар РМ *labku, *lobku
13. Цүнхэл РМ *čeyel
14. Жалга РМ *žilga
15. Цөөрөм РМ *čöyegüm

Судалгааны жишээний үр дүнд бид устай холбоотой утга санаа бүхий уугуул монгол хэлний лексем нь монгол хэлэнд тусгалаа бүрэн олдоггүй болохыг харуулсан. Жишээ нь, *čoŋg- / *čöŋk, *mören, *naγur, *üjer, *gowl, *dalaj нь бүгдээрээ монголын хойд зүгийн хэл аялгуунд тусгалаа олсон байна. *belčir, *naliγur, *kargi-, *namug, *labku, *lobku, *čeyel, *žilga, *čöyegüm нь ойрад аялгуунаас бусад хойд зүгийн хэл аялгуунд тусчээ. Дээрх уугуул үгсийн ихэнх нь монголын өмнө зүгийн хэл аялгуунд байхгүй байна. Зөвхөн *mören гэдэг нэр томъёо л Монгол хэлэнд хадгалагдаж үлджээ. *naγur, *gowl, *dalaj, *žilga гэсэн үгс өмнө зүгийн монгол хэл аялгууд бүрэн бусаар оршиж байна.

Усны тухайт нэрийн эдгээр багц ангилал нь тухайн нэр томъёонуудын Монгол хэлэнд ашиглагдаж буй байдлын ялгааг харуулж байна. Гол усны нягтшил, газар нутгийн байдал гэх мэт тодорхой хүчин зүйлс бүхий хүрээлэн буй орчин болон тухайн газар нутагт голчлон амьдарсан угсаатны бүлгийн соёлын нөлөөгөөр Монголын өмнө зүгийн хэл аялгуунд усны тухайт дээрх зарим нэр томъёо алга болсон байж болох юм.